85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том I

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том I

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение проект НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I

ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ПЪТЯТ КЪМ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНА КОХЕЗИЯ –
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ РИСКОВЕ И БАРИЕРИ
Проф. д.ик.н. Димитър М. Иванов …… 7

ПРОБЛЕМАТИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Проф. д-р Митко Димитров …… 31

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ПУБЛИЧНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ИМОТИТЕ –
ДЪРЖАВНАТА И ОБЩИНСКА СОБСТВЕНОСТ
Проф. д.н. Борислав Борисов …….. 51

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ КРИЗИС И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ
В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19
д.э.н., профессор, Зверяков Михаил Иванович …… 59

ИЗМЕРВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПАНДЕМИЯТА
ОТ COVID-19 ВЪРХУ КОРПОРАТИВНИТЕ ПОЛИТИКИ
ЗА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Андрей Захариев …… 67

ОБЛАГОРОДЯВАНЕ НА ПЛОСКИЯ ДАНЪК В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Румен Брусарски …… 75

ДВИЖЕЩИ СИЛИ НА ИНТЕГРАЦИЯ В ГЛОБАЛНИТЕ ЦИФРОВИ ВЕРИГИ
ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ
Проф. д-р Сава Димов …… 83

ЕФЕКТИ ОТ ПРОГРАМАТА НА ЕЦБ ЗА ЗАКУПУВАНЕ НА АКТИВИ
В УСЛОВИЯТА НА ИЗВЪНРЕДНА СИТУАЦИЯ, ПРИЧИНЕНА ОТ ПАНДЕМИЯ
Проф. д-р Силвия Трифонова …… 95

ТЕСТВАНЕ НА КОРЕКТИВНИ ВЕРОЯТНОСТНИ МОДЕЛИ
ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОПЦИИ ВЪРХУ АКЦИИ
Проф. д-р Стефан Симеонов, Д-р Теодор Тодоров …… 108

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР (2011-2020 г.). СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ
И ЕМПИРИЧНИ НАБЛЮДЕНИЯ
Проф. д-р Стоян Проданов …… 116

THE IMPLEMENTATION OF GOALS OF BALANCED DEVELOPMENT
OF POLAND AGAINST THE CHALLENGES AND DANGERS
OF WASTE MANAGEMENT
Assoc. Prof. Ireneusz T. Dziubek, Dr Tatiana Manasterska 126

MODERN FEATURES OF TRUST ASSET MANAGEMENT
Postgraduate student Stanislav Perminov, Assoc. Prof. Deniss Djakons, PhD 136

ИНДУСТРИЯТА НА ХЕДЖ ФОНДОВЕТЕ В ЕРАТА
НА РАЗХЛАБЕНИТЕ ПАРИЧНИ ПОЛИТИКИ И COVID-19
Доц. д-р Александър Ганчев 142

РАЗНОСКИТЕ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА
НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 150

ВЛИЯНИЕ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И РАЗВИТИЯ
Кандидат экономических наук, доцент Шараг Елена Сергеевна 159

СТРАТЕГИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
Доц. д-р Илиан Минков 166

ИНСТИТУЦИИ И НЕРАВЕНСТВО
Доц. д-р Калин Господинов 174

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПОДХОД КЪМ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ -
ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ
Доц. д-р Калоян Колев 181

ПРОБЛЕМИ НА ЛОЯЛНОСТТА В БАНКОВИТЕ ИНСТИТУЦИИ
ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Катя Личева 190

ЦЕЛЕСЪОБРАЗНОСТ И ЕФЕКТИ
НА МЕЖДУРЕГИОНАЛНАТА ДАНЪЧНА КОНКУРЕНЦИЯ
Доц. д-р Людмил Найденов 196

ВЪЗМОЖНИ ГРЕШКИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО
НА ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ В БЪЛГАРСКАТА ПРАКТИКА
Доц. д-р Марин Маринов, Красимир Парашкевов 204

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 210

ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID ВЪРХУ ЗДРАВНИТЕ РАЗХОДИ
Доц. д-р Николай Атанасов 219

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА НА ДЪРЖАВНОТО ФИНАНСИРАНЕ
НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ
Доц. д-р Пламен Йорданов, **Гл. ас. д-р Маргарита Николова** 230

ФИСКАЛНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА ЛИЦА С УВРЕЖДАНИЯ КАТО ПРИКРИТИ
СОЦИАЛНИ ПЛАЩАНИЯ ПРИ ИНВАЛИДНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, Ас. д-р Йордан Йорданов,
Докторант Жанета Ангелова 238

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов 246

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА СПРАВЕДЛИВОСТ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Силвия Топлева 251

ДЪЛГОСРОЧНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
НА ПАНДЕМИИТЕ – УРОЦИ ОТ НЯКОИ ПРЕДХОДНИ КРИЗИ
Гл. ас. д-р Александър Б. Тодоров 258

ЕВРОФИНАНСИРАНЕТО КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ СЕКТОР
„ПРОИЗВОДСТВО НА ОБЛЕКЛО ОТ ТЕКСТИЛ“
Гл. ас. д-р Ангелина Терзиева 266

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА COVID-19
ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Гл. ас. д-р Анелия Панева 274

ПАЗАРЪТ НА ЗДРАВНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
СЪСТОЯНИЕ, РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 281

ФИСКАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ –
НЕОБХОДИМОСТ, УСЛОВИЯ И ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Димитър Костов 289

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА
Гл. ас. д-р Петя Василева 297

ДИНАМИКА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ
СЪС СТРАНИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОСЪЮЗА
Гл. ас. д-р Сергей Радуканов 304

ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ РОЛИ НА ФИСКАЛНАТА И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА
В СВЕТЛИНАТА НА COVID-19 В СТРАНИ С РАЗЛИЧЕН ПАРИЧЕН РЕЖИМ
Гл. ас. д-р Соня Георгиева 310

АСПЕКТИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКАТА
ПО ЗАЕТОСТТА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД НЕЯ
Гл. ас. д-р Таня Илиева ……..……..……..……..… 320

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ИНВЕСТИЦИОННИ СТРАТЕГИИ –
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВИ РЕЗУЛТАТИ
ОТ АКТИВНО ИНВЕСТИРАНЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов ……...……. 325

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ПРЕД БЪДЕЩИТЕ ПЕНСИОНЕРИ
В КОНТЕКСТА НА НОРМАТИВНИТЕ ПРОМЕНИ ВЪВ ВТОРИ СТЪЛБ
НА ПЕНСИОННИЯ МОДЕЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Йордан Йорданов ……...……. 334

ПАЗАРЪТ НА БАНКОВИ ДЕПОЗИТИ В БЪЛГАРИЯ:
ДИНАМИКА И СТРУКТУРНИ ИЗМЕНЕНИЯ
Ас. д-р Радослав Къновски …….....……. 340

ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОСТТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ
Д-р Антон Сотиров, **Д-р Никола Пищалов** …….....……. 347

НАДНОРМЕНОТО ТЕГЛО И ЗАТЛЪСТЯВАНЕТО
КАТО РИСКОВ ФАКТОР ЗА ЗДРАВЕТО
Д-р Орлин Цветков …….....…….……. 354

МЕРКИ НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ НА САЩ
ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА COVID-19
Д-р Свилен Колев .....…….……. 359

STATE AID ENFORCEMENT LAW IN THE ENERGY SECTOR
IN ALBANIA
Lecturer of Law, **Dr. Anduena Gjevori** ……..…….……. 366

БАНКОВАТА ТАЙНА КАТО КОМПОНЕНТА НА БАНКОВАТА
СИГУРНОСТ – ФИНАНСОВО-ПРАВНИ АСПЕКТИ
Преп. Игнат Папазов ……..…….……. 374

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE GOVERNMENT
SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Olesea Speian, PhD Student ……..……...…….……. 378

ПРОМЕНИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГУЛАТОРНИ КАПИТАЛОВИ
ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПОКРИТИ ОБЛИГАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Докторант Борислав Киров ..……...……..……. 386

АВТОМОБИЛНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И МЯСТОТО
НА ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА НА НЕГО
Докторант Ваня Галчева ……...……. 393

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В РЕЗУЛТАТ
ОТ НАМАЛЯВАНЕТО НА НАЛИЧНИТЕ ПАРИ В ОБРАЩЕНИЕ
Докторант Владимир Сиркаров ……..……. 398

ВЛИЯНИЕ НА КОЕФИЦИЕНТА P/E И ДИВИДЕНТНАТА
ДОХОДНОСТ ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА АКЦИИТЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР
Докторант Владислав Любенов …….....…… 405

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА МСП
В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ
Докторант Даниел Данчев …….....…… 413

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ
ЧРЕЗ ГРАНИЦИТЕ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ДОХОД
Докторант Жанета Ангелова .....…… 421

ЦИФРОВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО – СРЕДСТВО
ЗА ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ И РАДИКАЛНА
ПРОМЯНА НА НАЧИНА НА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА МЕДИЦИНСКИ
И ЗДРАВНИ ГРИЖИ
Докторант Живка Петрова .....…… 429

ДЕБАТЪТ МЕЖДУ БАНКОВАТА И ВАЛУТНАТА ШКОЛА ОТ 19-И ВЕК –
ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПАРАЛЕЛИ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ
МОНЕТАРНИ РЕАЛНОСТИ
Докторант Кузман Илиев .....…… 438

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕНИДЖМЪНТА НА ЛЕЧЕБНИТЕ
ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
(ПО ПРИМЕРА НА УНИВЕРСИТЕТСКА МНОГОПРОФИЛНА БОЛНИЦА
ЗА АКТИВНО ЛЕЧЕНИЕ „СЪРЦЕ И МОЗЪК“ – ПЛЕВЕН)
Докторант Люба Митева .....…… 446

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИИТЕ – ГОЛЕМИТЕ ПОЛЗИ
ЗА МАЛКИТЕ БАНКИ
Докторант Марина Милинова .....…… 453

ОТРИЦАТЕЛНИ ЛИХВЕНИ НИВА – ЕМПИРИЧЕН ОПИТ
Докторант Милена Пешева .....…… 460

ФИНАНСОВИЯТ ФЕЪРПЛЕЙ В ЖЕНСКИЯ ФУТБОЛ –
НЕОБХОДИМОСТ ИЛИ ВЪЗМОЖНОСТ
Докторант Нено Ненов ……..…… 468

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ПРЕМИЙНИЯ ПРИХОД
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Докторант Николай Илиев ….…… 474

РАЗВИТИЕ НА ИМУЩЕСТВЕНОТО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
Докторант Радка Василева ….…… 480

КОНСОЛИДАЦИЯТА НА БАНКОВИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОСТ
Докторант Рая Драгоева ……..…… 488

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ
ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ
Докторант Стефан Пешов .....……. 496

ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ -
ОТКЛОНЕНИЕ НА ФАКТИЧЕСКОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ
НА КОНСОЛИДИРАНАТА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА
СПРЯМО ЗАКОНА ЗА БЮДЖЕТА НА БЪЛГАРИЯ
Докторант Юлиан Войнов .....……. 501

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА РОЛЯТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
ПРИ ДОКУМЕНТИРАНЕТО В СЧЕТОВОДСТВОТО
Проф. д-р Атанас Атанасов .....……. 511

ОСОБЕНОСТИ ПРИ СЧЕТОВОДНОТО ОТЧИТАНЕ
НА СТОКИТЕ В УСЛОВИЯТА COVID-19
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова .....……. 517

АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПРОМЕНИТЕ СЛЕД БРЕКЗИТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, Д-р Марий Стоянов .....……. 524

КЪМ НОВ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО
ПО МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ
Доц. д-р Диана Ималова, Доц. д-р Венцислав Вечев .....……. 532

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Красимира Славева .....……. 541

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗАВИСИМОСТТА МЕЖДУ
ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ
Доц. д-р Маргарита Шопова, Гл. ас. д-р Евгени Овчинников,
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов .....……..…. 549

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ ЗА СВОБОДНА
ТЪРГОВИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ И ЗНАЧЕНИЕТО ИМ ОТ ПОЗИЦИЯТА
НА МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ В ЕС
Доц. д-р Момчил Антов .....……..…. 557

INNOVATIVE METHODS FOR ACCOUNTING EDUCATION –
EXPERIENCE AND GLOBAL LESSONS LEARNED
Assoc. Prof. Nadya Velinova-Sokolova, PhD ……..……..…..…. 564

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР (2011-2020 г.). СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ И ЕМПИРИЧНИ НАБЛЮДЕНИЯ

Проф. д-р Стоян Проданов[1]

Резюме: *Периодично в публичното пространство и сред регулаторите възникват опасения за съгласувани ценови политики и нарушения на антимонополното законодателство в застраховането. В настоящият доклад се изследват пазарните участници и условия, концентрацията на българския общозастрахователен пазар през второто десетилетие на 21-ви век посредством структурен анализ и емпирични наблюдения.*

Ключови думи: *конкуренция, концентрация, измерители на концентрацията, застрахователни дружества, общо застраховане, застрахователен пазар в България.*

JEL: G18, G22, G28, D41, D42, D43

COMPETITION AND CONCENTRATION OF THE BULGARIAN NON-LIFE INSURANCE MARKET (2011-2020). STRUCTURAL ANALYSIS AND EMPIRICAL OBSERVATIONS

Prof. Stoyan Prodanov, PhD

Abstract *Periodically in the public space and among regulators there are concerns about coordinated pricing policies and violations of antitrust law in insurance. This report examines market participants and conditions, the concentration of the Bulgarian non-life insurance market in the second decade of the 21st century through structural analysis and empirical observations.*

Key words*: competition, concentration, concentration measures, insurance companies, general insurance, insurance market in Bulgaria.*

JEL: G18, G22, G28, D41, D42, D43

1. Въведение

Финансовият сектор е важен компонент от икономиката на една страна, ключов за постигането на устойчив икономически растеж. Като част от небанковия финансов сектор, застрахователният сектор изпълнява уникалната функция по споделянето и управлението на риска, създава постоянно нарастващ поток от инвестиции. Периодично в публичното пространство и сред регулаторите възникват опасения за съгласувани ценови политики и нарушения на антимонополното законодателство в застраховането.

[1] Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов, Катедра „Финанси и кредит“ s.prodanov@uni-svishtov.bg

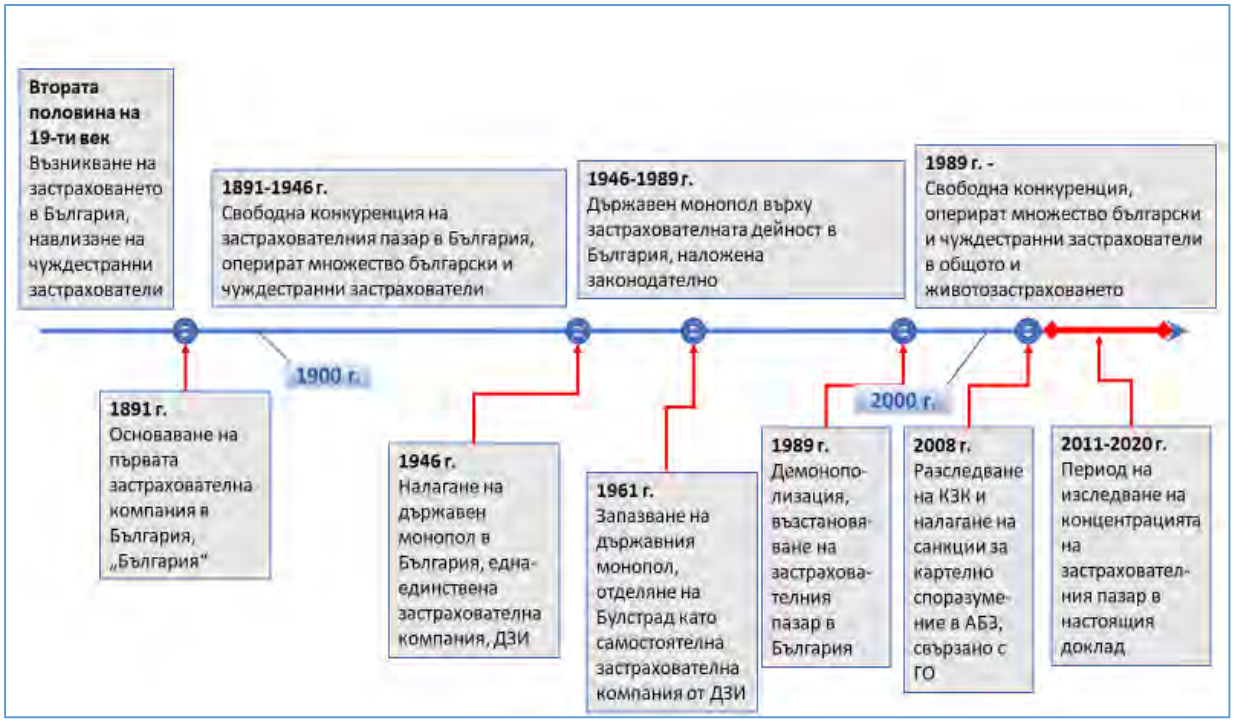
Макар да е очевидно наличието на множество субекти, конкуриращи се на този пазар, отделни епизоди от развитието на застрахователния сектор в България предоставят поле за изследване на наличието на концентрация, на свидетелства за задкулисни договорки и на възможностите за свръхпечалби на застрахователните компании. В настоящият доклад се изследват пазарните участници и условия, концентрацията на българския общозастрахователен пазар през второто десетилетие на 21-ви век – десетилетие на икономическо възстановяване от глобалната финансово-икономическа криза, на стопански подем и растеж на застрахователния пазар в България.

2. Конкуренция и монопол – исторически преглед на пазарните условия в българското застраховане

Историята на българското застраховане може да се проследи до средата на 19 век, когато в България проникват застрахователни идеи от процъфтяващата европейска застрахователна и осигурителна индустрия. Създават се сдружения за взаимопомощ при неблагоприятни природни бедствия като наводнения, пожари, градушка, което е сходно с възникването на подобни взаимоспомагателни общности, гилдии и сдружения в средновековна Европа, а и в икономически по-развитите цивилизации в античността. През 18-ти и 19-ти век в САЩ и Европа възникват и бързо се множат застрахователните дружества, кооперации в областта на животозастраховането, имущественото, транспортното и селскостопанското застраховане, презастраховането. Така след Освобождението застраховането намира благоприятна почва на българска земя, подхранено от бурният стопански разцвет и нуждите на новосъздадената българска държава. Проникването на застрахователните организации става през северната граница, от Румъния в България навлизат няколко застрахователни дружества, установили се в Русе (като румънския животозастраховател Dacia-Romania през 1882 г.).

През 1891 г. се основава и първото българско застрахователно дружество „България“, пак в Русе, започвайки с издаването на застраховки „Пожар“, а малко по-късно и застраховки „Живот“. През 1895 г. се основава застрахователното дружество „Балкан“, като широка обществена инициатива. След началото на 20 век набиращото скорост кооперативно движение включва в дейността си и взаимозастрахователни дружества и каси. Първото такова дружество е Учителската взаимноосигурителна и спомагателна каса, създадена през 1902 г. Застраховките, с най-голям дял в съвременното българско застраховане – автомобилните навлизат в страната през 1925 г. Тогава застрахователно дружество „Звезда“ първа забелязва големия потенциал на застраховането на нарастващия автомобилен парк и въвежда полиците „Каско“, „Гражданска отговорност към трети лица“ и „Злополука“. Селскостопанските застраховки, транспортните застраховки, застраховките

„Пожар“, застраховките „Живот“ придобиват голяма популярност и са важен импулс за стопанския и финансов разцвет на българската държава преди Втората световна война.

Фигура 1 Основни моменти в развитието на застрахователния пазар в България през призмата на конкуренцията

Когато през 1946 г. се национализира целия застрахователен сектор в България, на пазара функционират 30 застрахователя - 19 български и 11 чуждестранни. Съгласно приетия тогава Закон за национализация на застрахователните дружества и за държавния монопол в застраховането всички активи и пасиви на съществуващите акционерни застрахователни дружества, кооперативни застрахователни дружества, застрахователни отдели на банките, фондове и ведомствени каси се поемат от „Държавния застрахователен институт“ (ДЗИ). В ДЗИ не само се вливат всички застрахователни субекти, но и самия Държавен застрахователен надзор, който престава да съществува, тъй като контролната функция се поема от единствения застраховател на територията на страната. Задължителното застраховане, наложено законово доминира през следващите десетилетия, заместващи пазарните принципи. Законът за застраховане на имущества от 1958 г., допълнен през 1969 г. налага задължителното имуществено застраховане като парафискално задължение и разширява допълнително обхвата му. Този фактически монопол продължава до 1961 г., когато от ДЗИ се отделя „Булстрад“ – дотогава застрахователна дивизия на ДЗИ, занимаваща се със задграничните застрахователни операции (карго-застраховане при експорта, туристически, морски, авиационни застраховки). Всъщност държавният монопол

върху застраховането се запазва в този дуалистичен вариант (ДЗИ+Булстрад) до 1989 г., когато настъпва началото на дълбоки промени в социално-политическото устройство на държавата и започва прехода към пазарна икономика.

От тази година насетне на пазара се появяват множество застрахователни дружества, които се конкурират в условията на законодателен вакуум и липса на надзор. През 1996 г. се приема Закон на застраховането, през следващата година се основава Дирекцията по застрахователен надзор, която администрира процеса по получаване на застрахователен лиценз от компаниите, които съответстват на законовите изисквания. От 130 застрахователни дружества след лицензирането на пазара остават 17 общозастрахователни и 8 животозастрахователни дружества.

3. Подходи и измерители на концентрацията

Един от най-експлоатираните подходи в индустриалната организация е подходът „Структура - поведение – изпълнение“ предложен от Е. Чембърлин (Chamberlin, 1949) и Дж. Робинсън (Robinson, 1969) през 1933, по-късно развит от Дж. С. Бейн през 50-те години на 20-ти век (Bain J. S., 1951), (Bain J. S., 1956). Тази концепция разглежда взаимодействието между трите стълба на индустриалната организация и аналитична рамка при изследване на пазарното функциониране. Структурата представлява променлива, описваща изграждането и състава на индустриалната организация, както и вида на пазарната среда. Поведението е втората ключова променлива, която описва как си взаимодействат купувачите и продавачите на пазара, какво е отношението им към пазарната структура. Изпълнението е третата променлива, характеризираща пазарните резултати – качество, количество на продукцията, пазарна ефективност. Пазарната структура се намира под силното влияние на поведенческите характеристики на купуващите и продавачите и е трудно да бъде прогнозирана. Поредица изследвания усложняват картината на подхода „Структура - поведение – изпълнение“ с допълнения и прецизиране на дефинициите, както и с доказателства, че пазарната структура винаги е зависима от продуктовите особености и технологиите. Подходът „Структура - поведение – изпълнение“ остава валиден и водещ в анализа на пазарни структури с малко промени, външни шокове върху рентабилността, влиянието на структурата върху цените. Чрез тази концепция се изследва концентрацията, ценовата конкуренция, конкуренцията в новите технологии, услуги и продукти, пазарните стратегии, лоялната и нелоялна конкуренция. От средата на 70-те години на 20-ти век се публикуват множество критични позиции към валидността на подхода „Структура - поведение – изпълнение“, както по отношение на концептуални противоречия, така и по отношение на емпиричното тестване на подхода (Lipczynski, Wilson, & Goddard, 2009).

Разгледаният подход „Структура - поведение – изпълнение“ е базата за „Хипотезата на задкулисните съглашения“, при която се допуска причинно-следствена връзка между злоупотребата с пазарна мощ, концентрацията на продавачите и повишената им рентабилност. Цялото антимонополно законодателство намира идеологическа обосновка за ограничаването на сливанията и придобиванията, както и за контрола върху пазарната концентрация. Посоченият възглед на Харвардската школа влиза в противоречие с формулираната от Чикагската школа „Хипотеза за ефективността“, при която не се извежда причинно-следствена връзка между злоупотребата с пазарна мощ, концентрацията на продавачите и повишената им рентабилност. Тази концепция показва, че по-големите фирми успяват да извлекат както икономия от мащаба, така и да създадат синергия, чрез които да генерират по-висока рентабилност, без да се налага да влизат в картелни споразумения. Това означава, че държавната антимонополна интервенция санкционира ефективните фирми и пречи на правилното функциониране на пазара (Demsetz, 1973) (Peltzman, 1977) (Nguyen & Stewart, 2013).

Коефициентът на концентрация (CR_N) и Херфиндал-Хиршман индексът (HHI) са най-широко прилаганите измерители на концентрацията в емпиричните изследвания.

$$CR_N = \sum_{n=1}^{N} MS_n \quad (1)$$

Коефициентът на концентрация CR_N (1) измерва сумата от пазарните дялове на най-големите N-броя фирми на даден пазар, като N е обичайно 3, 4, 5, 6, 8 и 10. 1. В нормален конкурентен пазар коефициентът CR3 има стойности по-малко от 40, а коефициентът CR4 по-малко от 50; относително конкурентен пазар имащ средно ниво на концентрация – коефициентът CR3 има стойности между 40 до 70, а коефициентът CR4 между 50 до 85. На слабо конкурентен пазар с високо ниво на концентрация стойностите на CR3 са над 70, а на CR4 са над 85 (Комисия за регулиране на съобщенията, 2012).

Основният проблем на практическото приложение на Индекса Херфиндал-Хиршман (2) е необходимостта от включване на пазарните дялове на всички предприятия на пазара (Hirschman, 1964). В редица индустрии това изискване води до невъзможност за прилагане на индекса, заради големия брой участници и липсата на адекватна статистика. Индексът варира от 1 до 10 000, като 1 обозначава съвършена конкуренция. Стойности от 1 до 1 500 индикират високо конкурентна среда, стойности от 1 500 до 5 000 – висока концентрация и ниска конкуренция, 5 000 е дуопол, а 10 000 – пълен монопол.

$$HHI = \sum_{n=1}^{N} MS_n^2 \quad (2)$$

Индексът на Розенблут (3) представлява статистическа мярка за концентрация (Rosenbluth, 1955). Измерва концентрацията - неравномерното разпределение на участниците на пазара, въведени с пазарен дял и ранг в класацията по големина на участниците. В резултат се извежда крива на пазарните дялове в интервала от нула до 1.

$$RI = 1 \Big/ \left[\left(2 \sum_{n=1}^{N} nMS_n \right) - 1 \right] \quad (3)$$

Индексът на Хорват (4) (Horvath, 1972) или широкият индекс на концентрацията повдига на квадрат пазарните дялове на участниците на пазара, усилени с мултипликатора (2-пазарния дял) без да взема предвид в сумата най-голямата фирма, която се взема със стойността на дела ѝ. Индексът има някои предимства пред Херфиндал-Хиршман, но изключването от обхвата на най-големия участник води до критики за прецизността.

$$HI = MS_1 + \sum_{n=2}^{N} MS_n^2 \, (2 - MS_n) \quad (4)$$

4. Измерване на концентрацията със структурните измерители

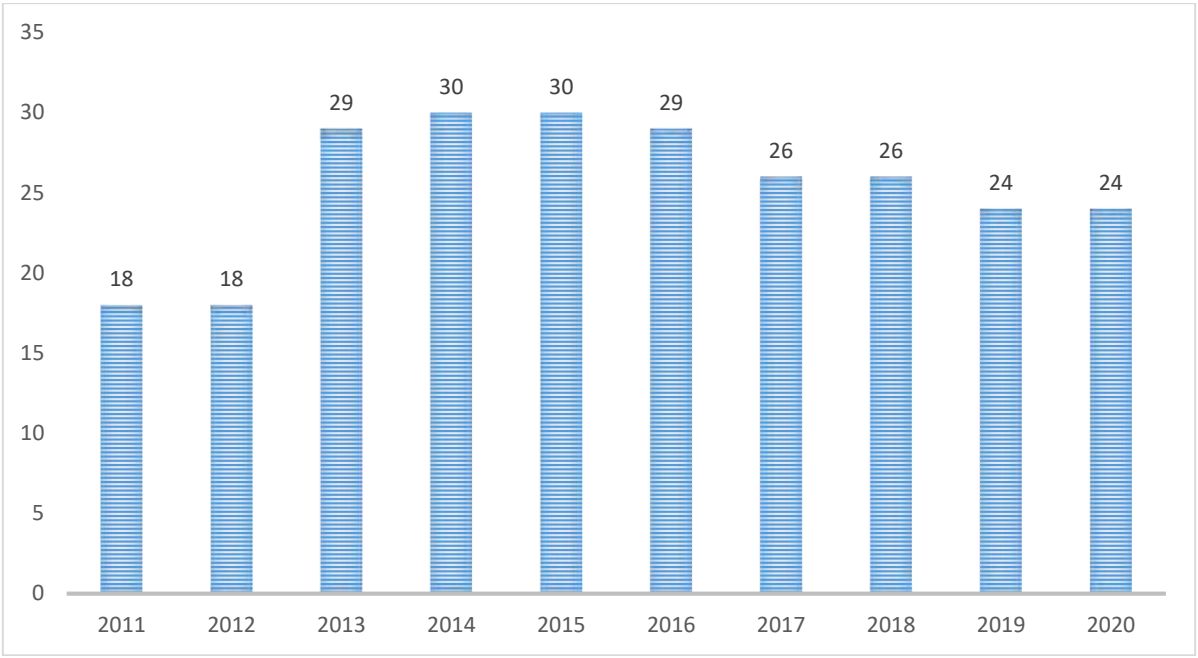
През периода 2011-2020 г. българското застраховане реализира забележителен растеж, демонстрира сближаване с европейското застраховане в регулаторен и управленски план.

Таблица 1. Развитие на застрахователния пазар в България (2011-2020 г.)

Години	БПП	БПП общо застраховане		БПП животозастраховане	
	(млн. лв.)	(млн. лв.)	(%)	(млн. лв.)	(%)
2011	1611	1362	84,5	249	15,5
2012	1600	1336	83,5	264	16,5
2013	1729	1423	82,3	306	17,7
2014	1775	1434	80,8	341	19,2
2015	1962	1571	80,1	391	19,9
2016	2050	1622	79,1	428	20,9
2017	2135	1706	79,9	429	20,1
2018	2531	2083	82,3	448	17,7
2019	2912	2413	82,9	499	17,1
2020	2881	2439	84,7	442	15,3

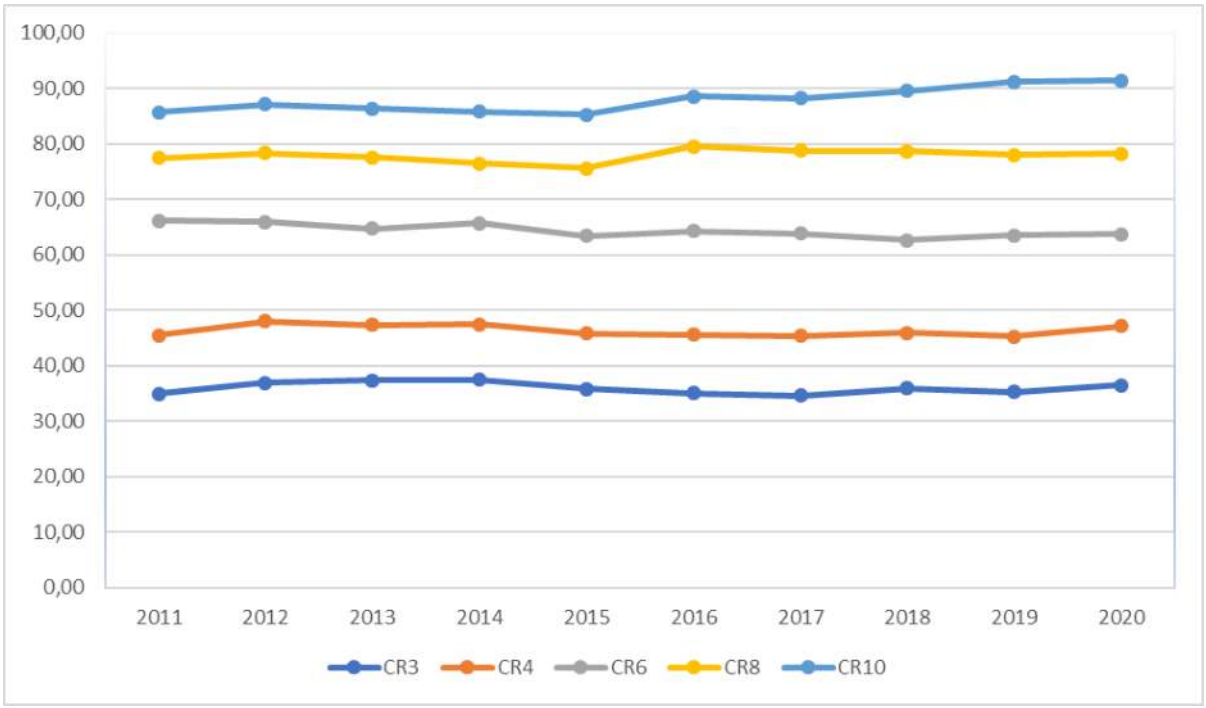
Източник: КФН

Броят на пазарните участници се увеличи след 2013 г. с лицензирането на здравните фондове като общозастрахователни дружества, което сложи начало на серия сливания, поглъщания и пазарни оттегляния, за да се стигне до днешния брой от 24 фирми в сектора „Общо застраховане“.

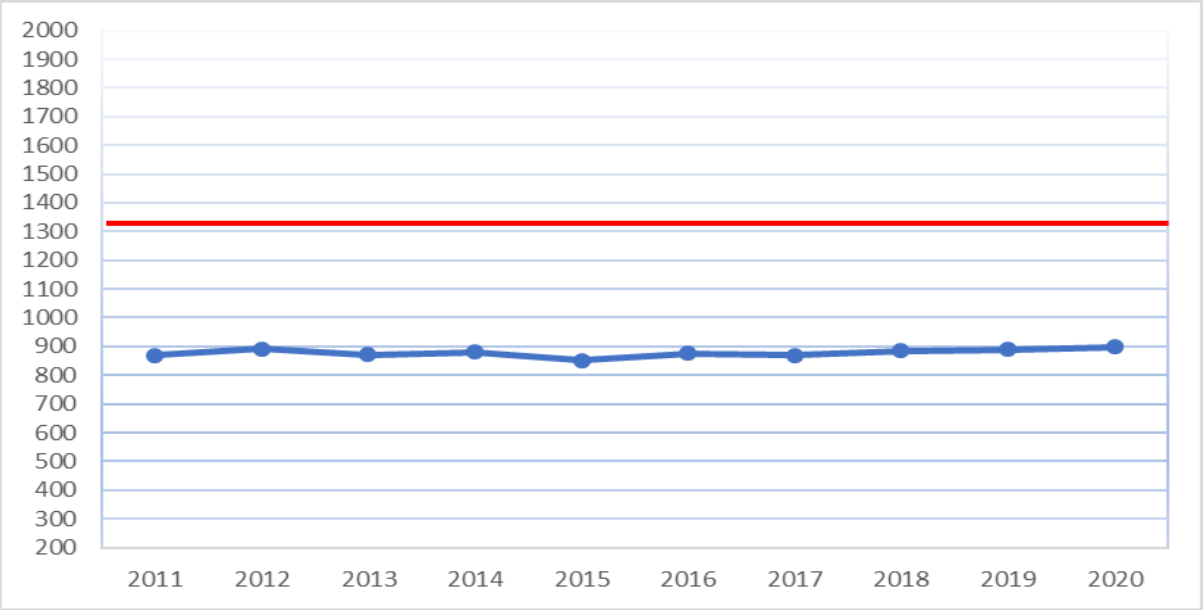
Фигура 2 Брой фирми в сектора „Общо застраховане“
Източник: КФН

На фиг. 3 са показани стойностите на коефициентите на концентрация CR3, CR4, CR6, CR8 и CR10 в сектора „Общо застраховане“, 2011-2020 г. Показаните измерители свидетелстват за ниска степен на концентрация и високо конкурентен пазар през целия разглеждан период.

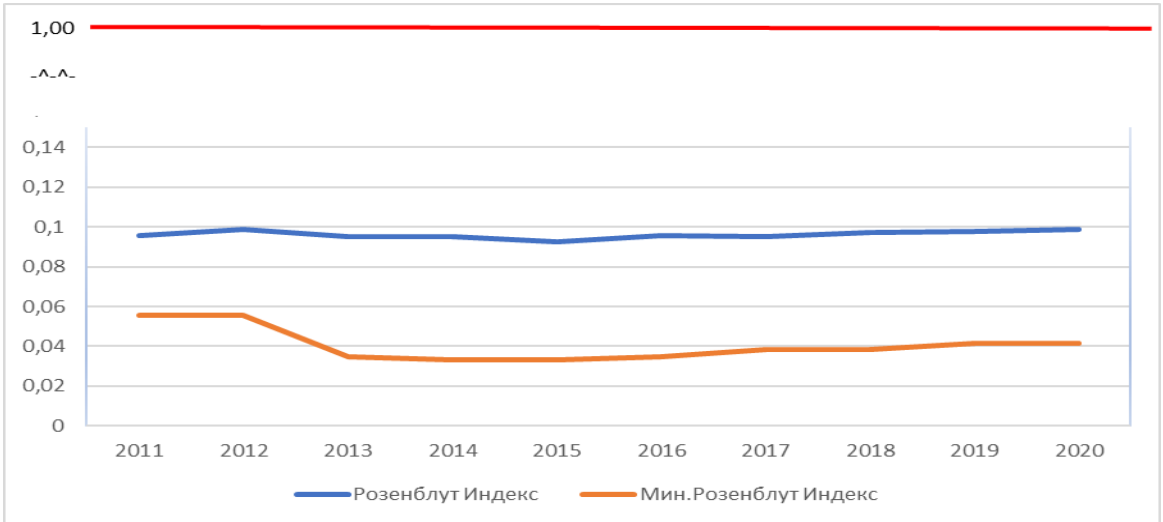
Фигура 3 Коефициенти на концентрация CR3, CR4, CR6, CR8 и CR10 в сектора „Общо застраховане“, 2011-2020
Източник: КФН, собствени изчисления

На фиг. 4 са показани стойностите на Коефициент Херфиндал-Хиршман в сектор „Общо застраховане“, 2011-2020 г. Показаните стойности устойчиво са много под референтното значение на индекса от 1300, което означава ниска степен на концентрация и високо конкурентен пазар през целия разглеждан период.

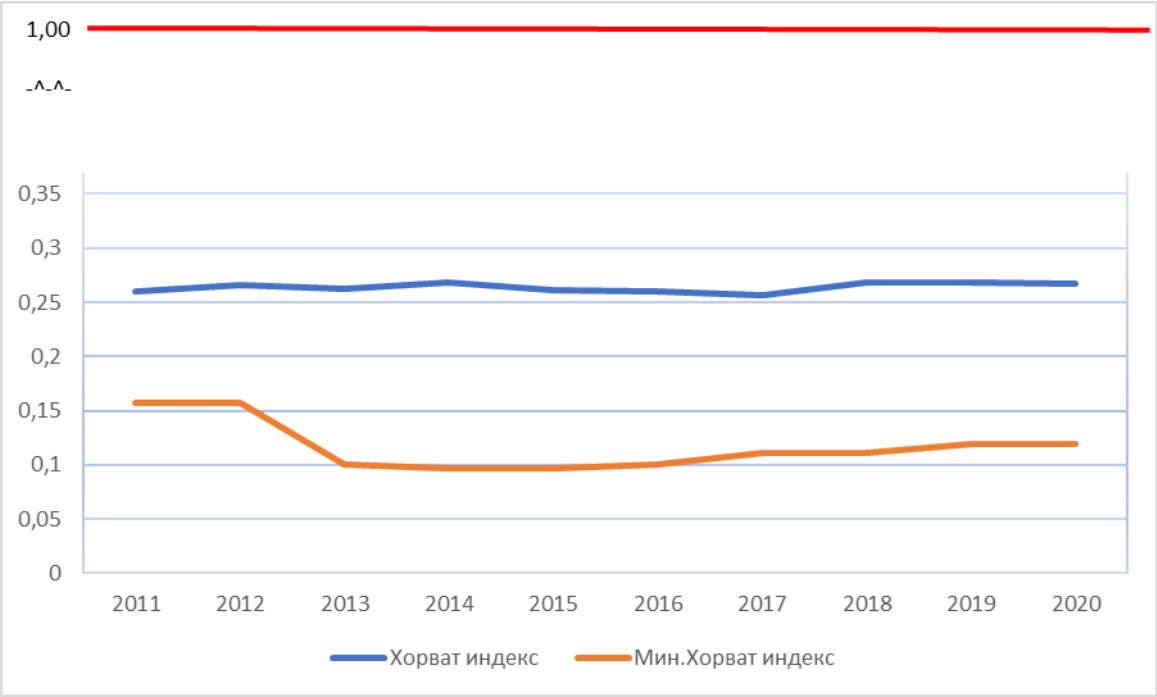

Фигура 4 Индекс Херфиндал-Хиршман *в „Общо застраховане“, 2011-2020*
Източник: КФН, собствени изчисления

На фигури 5 и 6 са изведени индексите Розенблут и Хорват като алтернативни структурни измерители на пазарна концентрация. И в двата случая стойностите на индексите за общозастрахователния пазар през това десетилетие са много под единицата, показваща монопол и близо до минималните стойности, показващи съвършена конкуренция.

Фигура 5 Индекс Розенблут в „Общо застраховане“, 2011-2020
Източник: КФН, собствени изчисления

Фигура 6. Индекс Хорват в „Общо застраховане“, 2011-2020
Източник: КФН, собствени изчисления

5. Заключение

Изследването на водещите структурни измерители на концентрацията за българския общозастрахователен пазар през периода 2011-2020 г. са показателни за високо ниво на конкуренция и ниска пазарна концентрация. Въпреки наложената санкция от КЗК общозастрахователният пазар не показва никакви сигнали за картелни споразумения, а напротив – понякога цените в определени сегменти на пазара са за дълги периоди са под пазарното равновесие, формирани в ценова война, генериращи ползи за потребителите, но и предизвикателства пред стабилността на пазара и възможностите на надзора за поддържане на здравословна конкуренция.

Използвани източници:

Комисия за регулиране на съобщенията. (2012). Комисия за регулиране на съобщенията. Retrieved 2021, from https://crc.bg: https://crc.bg/files/_bg/Metodika_2012_DV.pdf

Bain, J. S. (1951). Relation of profit rate to industry concentration: American manufacturing 1936-40. Quarterly Journal of Economics, 65, 293 - 324.

Bain, J. S. (1956). Barriers to New Competition. Cambridge: Harvard University Press.

Beins, B. (2012). APA Style Simplified: Writing in Psychology, Education, Nursing, and Sociology. New York: Wiley-Blackwell.

Chamberlin, E. H. (1949). Theory of monopolistic competition: A re-orientation of the theory of value. London: Oxford University Press.

Demsetz, H. (1973). Industry structure, market rivalry, and public policy,. Journal of Law and Economics, 16, 1-9.
Hirschman, A. O. (1964). „The Paternity of an Index. The American Economic Review., 54(5), 761–762.
Horvath, J. (1972). Suggestion for a Comprehensive Measure of Concentration: Reply. Southern Economic Journal, 38(4), 602–604. doi:https://doi.org/10.2307/1056523
Lipczynski, J., Wilson, J., & Goddard, J. (2009). Industrial organization: competition, strategy, policy. Harlow, England: Prentice Hall.
Nguyen, T. N., & Stewart, C. (2013). Concentration and Efficiency in the Vietnamese Banking System between 1999 and 2009. A Structural Model Approach. Journal of Financial Regulation and Compliance, 21(3), 268-283.
Peltzman, S. (1977). The gains and losses from industrial concentration. Journal of Law and Economics, 20, 229-263.
Robinson, J. (1969). The economics of imperfect competition. Springer.
Rosenbluth, G. (1955). Measures of Concentration. In N. B. Research, & G. Stigler (Ed.), Business Concentration and Price Policy. Princeton: Princeton University Press.